

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 18, Dönem/Period: 2024-Güz/Autumn, Sayı/Number: 35

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler

Karaca, Veysel İbrahim (2023). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler*. Ankara: Kesit Yayınları, 384

s. ISBN: 978-625-6869-11-0

Ertuğrul Çeçen

Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi

TÖMER, Elazığ / Türkiye

e-posta ececen@firat.edu.tr

orcid 0000-0002-5040-1297

Atrf

Citation

Çeçen, Ertuğrul (2024). Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler. *Dil Araştırmaları*, 35: 328-334.

Başvuru

Submitted

12.07.2024

Revizyon

Revised

19.08.2024

Kabul

Accepted

19.10.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

10.11.2024

Türkçenin sesleri üzerine gerçekleştirilen ilk çalışma olarak Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Dîvânu Lugâti't'-Türk* adlı eser karşımıza çıkmaktadır. Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmasının yanında Türkçenin sesleriyle ilgili özgün tespit ve yorumlarda bulunulmuştur. 13. yüzyıla birlikte Araplarla kurulan ilişkinin sonucu olarak Memlük-Kıpçak Türkçesinde gramer ve sözlük çalışmalarının arttığı görülmektedir. 16. yüzyılda Bergamalı Kadri tarafından yazılan "Müyessiretü'l Ulûm" Türkçenin eldeki ilk gramer eseri olarak bilinmekle birlikte yapılacak diğer çalışmalara öncülük etmiştir. Dünyada özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda ses bilgisine yönelik Saussure, Sapir, Humboldt, Chomsky, Bloomfield, Rask ve Leibniz gibi araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmaların

artması, ülkemizde de özellikle 19. yüzyılda gramer çalışmalarının yoğunluk kazanmasını sağlamıştır. 20. yüzyıla birlikte ise ses bilgisi üzerine çalışmalar daha bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Türkiye’de ses bilgisi üzerine deneyli incelemeleri de içeren ilk eserler Necip Üçok¹, Muzaffer Tansu² ve Nevin Selen³ tarafından kaleme alınmıştır. Günümüzde ise Mustafa Özkan⁴ Günay Karağaç⁵, Mustafa Volkan Coşkun⁶, Erdoğan Boz⁷, Necati Demir⁸ ve Tuncay Böler⁹ tarafından Türkçenin ses bilgisi üzerine yapılan çalışmalar ortaya konularak zengin bir kaynakça yaratılmıştır.

Türkçenin sesleri üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapılmış; bu çalışmalara günümüzde de devam edilmektedir. Prof. Dr. Ahmet Buran danışmanlığında Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçelerinin seslerinin bütüncül ve karşılaştırılmalı bir şekilde ele alındığı önemli çalışmalar, doktora tezi olarak ortaya konulup yayın¹⁰ haline getirilse de çağdaş Türk lehçelerinin ünsüzleri, daha önce yapılan diğer çalışmalarda bütün olarak ele alınmamış ya da yalnızca bir lehçe grubu üzerinde incelenmiştir. Türkçede daha önce ele alınmayan bu eksik kısım, yine Prof. Dr. Ahmet Buran danışmanlığında Veysel İbrahim Karaca tarafından “Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler” adıyla doktora tezi haline getirilmiş ve bu çalışma daha sonra Kesit Yayınları tarafından Ağustos 2023’te kitap olarak yayımlanmıştır.

İlgili çalışma çağdaş Türk lehçelerindeki ünsüzleri bütüncül ve karşılaştırılmalı bir şekilde incelemesi yönüyle büyük bir önem taşımaktadır. Çalışmada elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analiz tekniğiyle bir araya getirilip art ve eş zamanlı dil bilgisi yöntemleriyle incelenmiştir. Ünsüzler Türkçenin en eski yazılı kaynaklarının olduğu Eski Türkçe (Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçesi) döneminden tespit edilerek çağdaş Türk lehçelerinin sözlüklerinde yer alan örneklerle karşılaştırılarak incelenmiştir. Tespit edilen bu ünsüzlerin çağdaş lehçelerdeki sözcüklerde korunumları ve uğramış olduğu ses değişiklikleri örneklendirildikten sonra tablolarla desteklenerek bütüncül bir şekilde incelenmiştir. İlgili çalışma Eski Türkçede yer alan ünsüzlerin; Oğuz, Kıpçak, Karluk ve Kuzey-Doğu gruplarındaki değişimlerini ve korunumlarını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bu niteliği, Eski Türkçedeki ünsüzlerin günümüzde nasıl bir değişim ya da korunum gösterdiğini bütüncül ve karşılaştırılmalı bir şekilde incelediği için özgün bir değere sahiptir. Örneğin; Eski

¹ Üçok, Necip. (1951). *Genel Fonetik*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF.

² Tansu, Muzaffer. (1963) *Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

³ Selen, Nevin. (1979). *Söyleyiş Ses Bilimi, Akustik Ses Bilimi ve Türkiye Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

⁴ Özkan, Mustafa. (2013). *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*. İstanbul: Filiz.

⁵ Karağaç, Günay. (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit.

⁶ Coşkun, Mustafa Volkan (2021). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Bilge-Kültür Sanat.

⁷ Boz, Erdoğan. (2019). *Türkiye Türkçesi I, Sesbilgisi*. Ankara: Gazi.

⁸ Demir, Necati. (2019). *Türkçe Ses ve Biçim bilgisi*. Ankara: Altınordu.

⁹ Böler, Tuncay. (2021). *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit.

¹⁰ Yalçın, Süleyman Kaan (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Özek, Fatih. (2014). *Tarihi Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Akçağ.

İnce, Yılmaz. (2021). *Tarihi Türk Lehçelerinde Ünsüzler*. İstanbul: Kriter.

Türkçede söz başında, ortasında ya da sonunda görülen bir ünsüz, çağdaş dört lehçe grubunda incelenerek ünsüzün tarihî süreçteki yolculuğu sözlüklerden ve gramer çalışmalarından bulunan örneklerle sunulmuştur.

Birinci bölüm (s. 29-40); Giriş (s. 29-35); Ünsüz Kavramı ve Dünya Dillerinde Ünsüzler ile Türk Dilinde Ünsüzlerin Görünümü ve Nitelikleri (s. 35-40) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölümü Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler ve Ünsüz Değişimleri (s. 49) ana başlığı altında Damak Ünsüzleri (s. 49-161), Diş Ünsüzleri (s. 162-315) ve Dudak Ünsüzleri (s. 316-364) olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm ise çalışmada elde edilen bulguların açıklandığı Sonuç (s. 365-369) bölümünden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda ise literatürün detaylı bir şekilde taranmasıyla oluşturulmuş Kaynakça bölümü yer almaktadır.

Eserin “Giriş” (s. 29-35) bölümünde dilin kökeni, oluşumu ve tarihî hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerden hareketle dilin temel unsurunun ses olduğu ortaya konulmuş ve insanın bu sesi işlemeyle dili oluşturduğu belirtilmiştir. İnsanların bu sesler sayesinde sosyal gelişimini hızlandırdığı ve kendisini diğer toplumlardan özgün bir konuma getirdiği ifade edilerek ses ile dil arasındaki ilişki tüm yönleriyle açıklanmıştır. Seslerin ilk olarak dinî eserlerde incelendiği belirtilmiş ve dünya üzerinde ses ile ilgili yapılan önemli çalışmalar tanıtılmıştır. Sesle ilgili olan çalışmaların 18.yy.da başladığı; 19 ve 20.yy.larda ise bu çalışmaların daha fazla önem kazanıp modern bir şekilde yürütüldüğü açıklanmıştır. Türkçedeki ses çalışmalarının ise sözlükler çerçevesinde geliştirildiği açıklanarak Türkçenin önemli sözlükleri ve gramer eserlerinin ses bilimi açısından büyük önem taşıdığı belirtilmiştir.

“Giriş” bölümünün birinci alt başlığı olan “Ünsüz Kavramı ve Dünya Dillerindeki Ünsüzler” (s. 35-40) adlı bölümde seslerin farklı özellikler taşımaları sonucunda ünlü ve ünsüz olarak ayrılmalarının nedenleri üzerinde durulmuştur ve ses üretim organlarına ait görsel verilerle konu somut bir şekilde ele alınmıştır. Ünsüzlerin ses üretim organları yoluyla çıkış biçimlerine göre ötümlü-ötümsüz; çıkış yerlerine göre de damak (ön-arka), diş (diş-damak, diş eti, diş arası) ve dudak (diş-dudak, çift dudak) ünsüzleri olarak ayrıldığı belirtilmesinin yanında bu gruplandırmanın dışında kalan ünsüzlere de dünya dillerinden örnekler tespit edilmiştir. Örnekler incelendiğinde Afrika dili olan Zulu’nun “klik” ile “tıklama” ünsüzleri, Nambiya’daki Nama dilinde yaklaşık 20 tıklama ünsüz ve Buşman dilinde öpücük sesi vb. bilgiler verilmiş olup buldukları dillerde özgünlüğünü koruyan ünsüzler örneklendirilmiştir. Dünya dillerinde yer alan ünsüzlerin genelini dil ucu ya da bıçağı ile boğumlandığı belirtilerek ötümsüz ünsüzlerin daha yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir ve dünya dillerinin yaklaşık %98’inin /p/, /t/ ve /k/’den en az ikisine sahip olduğu açıklanmıştır. Karaca, dünya dillerinde bulunan 600 farklı ünsüzün coğrafya değişimi, farklı dillerle kurulan ilişkiler, dillerdeki iç ve dış etmenlerden dolayı ünsüz seslerin kullanım oranlarının arttığını, azaldığını ya da değiştiğini belirtmiştir. En az çaba yasasının doğal sonucu olarak ortaya çıkan ses değişiklikleri, zor bir şekilde çıkarılan seslerden kolay çıkarılan seslere doğru olmaktadır. Bu durum ise tonsuzdan

tonluya; tonludan sızıcıya; sızıcıdan ünlüye dönüşme eğilimi göstermektedir (Buran, 2021, 553).

Giriş bölümünün ikinci alt başlığı olan “Türk Dilinde Ünsüzlerin Görünümleri ve Nitelikleri (s. 40-48)” adlı bölümde ise Türkçenin ünsüzleri tarihî dönemlerden örneklendirilerek detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tarihî süreç içerisinde bakıldığında Türkçede ünsüz sayısı sınırlıyken gelişimin sürmesiyle ve diğer dillerin etkisiyle ünsüz kullanımının zenginleşmeye başladığı görülmüştür. Alt ses birimler oluşup ünsüzlerin çeşitlendiği belirtilmiştir. Örneğin; /ny/, /n/ ve /y/ olarak ayrılmış; /ng/ de /n/ ve /g/ gibi alt ses birimler oluşturmuştur. Türkçenin ünsüzlerinin çoğalmasının Türklerin coğrafi hareketliliği, farklı toplumlarla kurmuş oldukları ilişkiler ile dildeki iç etkenlere bağlı şekilde kendisini gösterdiği açıklanmıştır. Türk dilindeki ünsüzlerle Altay dillerindeki ünsüzler karşılaştırılmış ve sözcüğün ön, iç ve son seste bulunmasına göre çeşitlilik gösterdiği belirtilmiştir. Ana Türkçede söz başında /k/, /k/, /t/, /y/, /b/, /ç/, /s/; iç ve son seste ise /k/, /ğ/, /k/, /g/, /t/, /d/, /p/, /b/, /w/, /ç/, /y/, /ñ/, /n/, /m/, /s/, /l/, /ş/, /r/ ve /z/'nin bulunduğu açıklanmıştır.

Ünsüzlerin bulunduğu yer bakımından sınıflandırılması yapıldıktan sonra ise bazı ünsüzlerin aslı olup olmadıkları üzerine gerçekleştirilen tartışmalar yazar tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Ana Altaycada söz başında bulunan *p sesinin p->f->h->Ø şeklinde kaybolduğu; Ön Türkçe, Ana Türkçe ve Halaç Türkçesinde ise *h şeklinde olduğuna dair tartışmalar açıklanmıştır. Türkologlar tarafından *p sesinden gelişim gösterdiği düşünülen *b sesinin aslılığı üzerine yapılan çalışmalar açıklanmış ve bu ünsüzlerin ayrı ayrı harf işaretlenmeleriyle gösterilmesinden dolayı Ana Türkçede her iki yapının da birincil olarak bulunabileceği görüşleri belirtilmiştir. Lehçe tasniflerine esas olarak kullanılan /d/ sesi üzerine olan tartışmalar da ortaya konularak bu sese *t ünsüzünün kaynaklık ettiği; Saha Türkçesinde korunduğu ve diğer Türk lehçelerinde ise /y/ ile /z/'ye geliştiğine yönelik görüşler Karaca tarafından bütüncül şekilde belirtilmiştir. Diğer tartışmalı seslerden biri olan söz başı /y-/ sesine Türkologlar tarafından Ana Altaycadaki *d sesinin kaynaklık oluşturduğu belirtilerek bu sesin aynı zamanda *y > y, c, ç, j, z, d, s, ş gibi alt ses birimlerine geliştiğine dair görüşler sıralanmıştır. *y'nin bu denli bir değişimin dışında gelişim gösterdiği ve Ana Altaycadaki *n, *d, *c, *y ünsüzlerinin *y ünsüzü tarafından karşılandığına yönelik karşıt görüşler de bir araya getirilerek ilgili ses üzerine yapılan tartışmalar tüm yönleriyle açıklanmıştır. Türkçenin aslı ünlüleri üzerine yapılan karşılaştırmalı incelemelerden sonra ortak Türkçedeki /z/ ile /ş/'nin Çuvaş Türkçesi ve Moğolcadaki /r/ ile /l/'ye denkliği ve bu seslerden hangilerinin birincil olduğuna yönelik Şerbak, Poppe, Gombocz, ve Talat Tekin gibi araştırmacıların görüşleri üzerinde durularak çeşitli tespitler yapılmıştır.

Türklerin siyasî, ekonomik ve coğrafi sebeplerden ötürü dünyanın farklı yerleşim yerlerine göç etmeleri sonucunda Türkçenin ses sistemi de değişikliğe uğramıştır. Farklı milletlerle kurulan kültürel ilişkilerle birlikte söz varlığının değişime uğraması, farklı alfabe kullanımları ve din değişiklikleri hem ses sistemine farklı seslerin eklenmesine hem de alt ses birimlerin oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Türkçede ünsüzlerin sayısının artmasıyla birlikte ön, iç ve son seste yer alan

zengin bir sistem oluşmuştur. Bu zengin ünsüz sistemi, tüm yönleriyle açıklandıktan sonra ünsüzler niteliklerine göre gruplandırılmış ve tablo şekline dönüştürülerek bütüncül bir şekilde ele alınmıştır. İlgili gruplamanın ve tablonun fonetik çalışmalar yürütecek olan araştırmacılara büyük bir kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

Tablo 1. Türkçenin Ünsüz Varlığı

ÇIKIŞ BİÇİMİNE GÖRE				ÇIKIŞ YERİNE GÖRE					
				Damak Ünsüzleri		Diş Ünsüzleri		Dudak Ünsüzleri	
				Arka Damak	Ön Damak	Diş-Damak	Diş Eti	Diş Arası	Diş-Dudak
Süreklî	Akıcı	Ağız	Ötümlü	(ğ)	(ğ)	y	l, r		
			Ötümsüz						
	Geniz	Ötümlü	ñ		n, ñ			m	
		Ötümsüz							
	Sızıcı	Ağız	Ötümlü				(j)	z, (z)	(v), (w)
			Ötümsüz	(h)	(h)		ş	s, (s)	(f)
Geniz	Ötümlü								
	Ötümsüz								
Süreksiz	Ağız	Ötümlü	ğ	g	d	(c)	(d)	b, (b)	
		Ötümsüz	k	k, (k)	t	ç		p	
	Geniz	Ötümlü							
		Ötümsüz							

Türkçenin ünsüzlerinin 19 lehçede karşılaştırılmalı olarak incelendiği ikinci bölüm, çalışmanın temelini ve detayını gözler önüne sermektedir. İkinci bölüm (s. 49-364); Damak Ünsüzleri (s. 49-161), Diş Ünsüzleri (s. 162-315) ve Dudak Ünsüzleri (s. 316-364) olmak üzere üç ana başlık altında ünsüzlerin çıkış yerlerine göre sınıflandırılmıştır. İncelenecek ünsüzler hakkında bilgi verildikten sonra çağdaş Türk lehçelerindeki ünsüzlerin sözcük başı, ortası ve sonundaki durumları Eski Türkçe ile karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. İnceleme yalnızca Türkçe kökenli kök sözcüklerden oluşmaktadır. İkinci bölümün Damak Ünsüzleri adlı ilk alt başlığında bu ünsüzlerin damağın ön ve arka kısımlarında oluştuğu hakkında bilgiler verilmiştir ve Türkçede /ğ/, /ğ/, /h/, /k/ ve /ñ/ arka damak; /g/, /ğ/, /h/ ve /k/ ise ön damak ünsüzleri olarak açıklanmıştır.

Çalışmadaki önemli tespitlerden biri de /ñ/ sesinin kökeniyle ilgilidir. Yazar söz konusu bu sesin hem ön ünlülerle hem de art ünlülerle kullanıldığını belirtmiş (ET. *meñgü*, ET. *toñuz* vb.) ve söz konusu /ñ/ sesinin artlık önlük bakımından nötr bir ses olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu sesin Karahanlı Türkçesi döneminde birincil seslerden biri olduğunu ve anlam ayırt edici özelliğinin belirgin olduğunu belirtmiştir. Ancak çok az örnekte anlam ayırt eden ve bunun aksine yüzlerce örnekte (teñiz > deniz, beñiz > beniz vb. gibi) anlam ayırmasına yol açmayan bir sesin sesbirim olup olmadığı şüpheli olduğu görüşündedir. Ayrıca bu sesin en eski dönemlerden itibaren /n/ veya /g/ olarak zaman zaman ayrıştığı da bilinmektedir. Yazar, söz konusu sesin arkaik bir /nk/-/nĸ/ yapısından gelişmiş olabileceğini belirterek zaman içerisinde en az çaba yasası ilkesi ve Türkçenin yaygınlaşmış ses değişimlerinden olan tonlulaşma-ünlüleşmenin sonucu olarak /ng/-/nĸ/ biçimine dönüşmüş olabileceğini düşünmektedir. Yazar bu tespitini çağdaş Türkçe ve Altay dillerinden örneklerle desteklemiştir: Altay Türkçesi ve

Hakas Türkçesinde “ebedî” anlamlarına gelen *möñkü* ile *mükü*; Japoncada ise *tinkir* “tanrı” (Karaca ve Buran, 2024: 58).

Ön ve arka damak ünsüzlerinin söz başı, ortası ve sonundaki durumu birçok örnekle karşılaştırılarak incelenmiştir. Damak ünsüzlerinin Türkçenin üç lehçe grubundaki bulunduğu durumların ve değişimlerinin incelenmesi sonucunda konunun tablo tekniği ile aktarımı sağlanmıştır. Çalışmada söz başındaki korunumlar ve değişimlere yönelik inceleme yöntemi ise şu şekilde örneklendirilebilir:

Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde ƙ- > ƙ- Korunum Örnekleri

ET. ƙatıĝ

Gag. *katı*; TT. *katı* “katı, sert”

krş. Az. *ĝatı*; Tkm. *ĝatı*

Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde ƙ- > k- Ön Damaksıllaşma Örnekleri

ET. ƙaz-

Kar. *kaz-* “kazmak”

krş. Bşk. *ƙazı-*; Krç. Blk. *ƙaz-*; Kkp. *ƙaz-*; Kzk. *ƙaz-*; Krg. *ƙaz-*; Kır. Tat. *ƙaz-*;

Kmk. *ƙaz-*; Tat. *ƙazı-*

İkinci bölümün bir diğer alt başlığı olan “Diş Ünsüzleri” kendi içerisinde ise Diş Arası Ünsüzleri, Diş-Damak Ünsüzleri ve Diş-Eti Ünsüzleri olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır: /s/ ve /z/ Diş Arası sesleri; /d/, /n/, /n̄/, /t/ ve /y/ Diş-Damak sesleri ve /c/, /ç/, /j/, /l/, /r/ ve /s/ ise Diş-Eti sesleri olarak gruplandırılmıştır. Diş ünsüzlerinin sözcük başı, ortası ve sonundaki korunum ve değişimleri incelenmiş ve bu durumu özetler nitelikte olan tablolara yer verilmiştir. Diş ünsüzlerinin söz içindeki durumlarına yönelik örnekler ise şu şekildedir:

Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde -l- > -n- Sürekliler Arası Değişme Örnekleri

ET. aňla-

Gag. *anna-* “anlamak”

krş. Az. *anla-*; Tkm. *aňla-*; TT *anla-*

Kuzey-Doğu Grubu Türk Lehçelerinde -ç- > -s- Süreklileşme Örnekleri

ET. eçkü

Tuv. *öşkü* “keçi”

krş. Hak. *öskī*

Çalışmanın ikinci bölümünün son alt başlığı olan “Dudak Ünsüzleri”; /b/, /m/, /p/ ve /w/’den oluşan “Çift Dudak Ünsüzleri” ve /f/ ile /v/’den oluşan “Diş-Dudak Ünsüzleri” olmak üzere kendi içerisinde iki alt başlığa ayrılmaktadır. Dudak ünsüzlerinin çağdaş Türk lehçelerindeki sözcük başı, ortası ve sonundaki korunum ve değişimleri daha önce incelemelerde olduğu gibi tablolarla da özetlenmektedir. Dudak ünsüzlerinin söz sonundaki durumlarına yönelik inceleme örnekleri ise şu şekildedir:

Kuzey-Doğu Grubu Türk Lehçelerinde -b > -g Süreksizler Arası Değişme Örnekleri

ET. eb/ew

Tuv. *ög* “ev”

krş. Alt. *üy*; Hak. *ib*

Karlık Grubu Türk Lehçelerinde -m > -m Korunum Örnekleri

ET. *kim*

Özb. *kim*; Y. Uyg. *kim* “kim”

ET. *ķum*

Özb. *ķum*; Y. Uyg. *ķum* “kum”

Çalışmanın Sonuç (s. 365-367) bölümünde Ortak Türkçenin ünsüz sisteminde /b/, /ç/, /d/, /g/, /ğ/, /k/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ń/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /y/, /z/ 19 ünsüzün yanında farklı lehçelerde kullanımları tespit edilen /b/, /c/, /d/, /f/, /ğ/ (art ve ön), /h/, /j/, /k/, /p/, /s/, /v/, /w/, /z/ ile birlikte toplam 33 ünsüz tespit edilmiştir. Bu ünsüzlerden 19'u Eski Türkçeden beri birincil olarak görülürken 14'ü ise dal ses özelliği göstermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen ünsüzler tüm yönleriyle değerlendirilmiş ve sonuç bölümünde de 12 madde halinde sunularak çalışmada elde edilen verilerin zihinde daha iyi okunmasını sağlanmaktadır. Yeterli miktarda kaynak çeşitliliğinin olmaması nedeniyle çalışma kapsamına alınamayan uzak lehçelerin ilerleyen süreçlerde çalışma kapsamına alınması, Türkçenin tüm lehçelerindeki ünsüzlerin toplu bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır. Tüm bunların yanı sıra Eski Türkçedeki ünsüzlerin çağdaş Türkçedeki korunum ve değişimlerinin yalnızca yazılı kaynaklar aracılığıyla incelenmesi, net bir doğruya ulaşmada sınırlılık yaratabilmektedir. İlgili çalışmanın daha sonra dil laboratuvarlarının ortaya koyacağı bilimsel güvenilirlik ışığında Eski Türkçedeki ünsüzlerin çağdaş Türkçenin ağızlarındaki ünsüzlerle karşılaştırılması, daha net ve sağlıklı verilerin elde edilmesini sağlayacaktır.

Sonuç olarak “Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler” adlı çalışma Türkçenin ünsüzlerinin bütüncül ve karşılaştırılmalı bir şekilde incelenmesini ele almaktadır. Ünsüzler hakkında detaylı bilgiler verilip zengin ve kapsamlı kaynaklar kısmından sonra çalışmada tespit edilen otuz üç ünsüzün üç lehçe grubundaki durumları “Çağdaş Türk Lehçelerindeki Ünsüz Değişimlerinin Şematik Gösterimi” adlı tablo ile kitabın sonunda toplu bir şekilde gösterilerek çalışmanın daha anlaşılır, çözümleyici ve özgün olması sağlanmıştır. Dil laboratuvarlarında ortaya konulan veriler ışığında Dr. Veysel İbrahim Karaca tarafından kullanılan özgün inceleme yöntemi, detaylı kaynak taraması ve ünsüzlerle ilgili yapılan çalışmaların ve tartışmaların ortaya konulması sonucunda oluşturulan eserin ses bilgisi çalışmaları gerçekleştirecek olan araştırmacılara el kitabı niteliğinde kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Yoğun emeklerle çalışmasını oluşturan Karaca'ya teşekkür eder; çalışmasının Türklük Bilimine büyük bir katkı sunup hayırlı olmasını dileriz.

Kısaltmalar ve Kaynakça

Alt.: Altay Türkçesi, **Aze.:** Azerbaycan Türkçesi, **Bşk.:** Başkurt Türkçesi, **ET.:** Eski Türkçe, **Gag.:** Gagavuz Türkçesi, **Hak.:** Hakas Türkçesi, **Kar.:** Karay Türkçesi, **Kır. Tat.:** Kırım Tatar Türkçesi, **Kkp.:** Karakalpak Türkçesi, **Kmk.:** Kumuk Türkçesi, **Krç. Blk.:** Karaçay-Balkar Türkçesi, **Krg.:** Kırgız Türkçesi, **Kzk.:** Kazak Türkçesi, **Özb.:** Özbek Türkçesi, **Tat.:** Tatar Türkçesi, **Tkm.:** Türkmen Türkçesi, **TT.:** Türkiye Türkçesi, **Tuv.:** Tuva Türkçesi, **Y. Uyg.:** Yeni Uygur Türkçesi

BURAN, Ahmet. (2021). Türkçede Uzun Ünlüler ve Bir Terim Önerisi. *IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı-Bilge Tonyukuk Anısına*. Ankara: TDK, 1, 549-560.

BURAN, Ahmet; KARACA, Veysel İbrahim. (2024). Çağdaş Türk Lehçelerinde /Ñ/ Sesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 1, 57-68.